

KÜLÖNFÉLÉK.

Egy erdélyi főúr könyvtára a XVII. században.

Bethlen Elek, Bethlen Ferencznek, II. Rákóczy György fejedelem bizalmas lengyelországi követének fia, egyike volt Erdély azon főurainak, kik ha nem is művelői, de annál lelkesebb pártfogói voltak az irodalomnak. Ennek bizonyossága a különben rövid életű *keresdi* nyomda felállítása, melynek egyik becses terméke testvérének, Bethlen Farkasnak Erdély történetéről (1526-tól kezdve) írott nagybeesű műve, melyet, mint ismeretes, 1684-ben kezdett nyomtatni, de a melynek befejezése a Thököly-féle (1690.) beütés miatt lehetetlenné vált. A keresdi nyomdára sokat áldozott. 1684-ben pl. a nyomdai felszerelésekre körülbelől 250 frotot adott, mely abban az időben tekintélyes összeget képviselt.¹ Tudományszeretetét legjobban mutatja azonban *könyvtára*, melynek 1683-ból fennmaradt katalogusában sok becses műre akadunk. Mindenesetre érdemes volna a katalogus teljes kiadása, mert ebből lehet leginkább megítélni, hogy mi foglalkoztatta általában eszme- és érzelemvilágukat. A katalogus szerint könyvtárában 166 drb könyv volt; megtaláljuk közöttük a XVII. század hitvitázó és egyéb vallásos íróinak műveit: pl. Káldi György prédikációs könyvét, Pázmány Kalauzát, Geleinek Praeconium Evangelicumát, Póssaházi János catechismusát, melynek „másként Igasság oszlopa az neve.“ Továbbá Kulesár György Postilláit, Vendelinusnak „az Fejedelem ő nga által magyarra fordított könyvét,“ Kereszturi Pál munkáit s azonfölül még számos munkát Balázsházitól, Kászoni Jánostól, Monoszlai Andrástól, Péchy Simontól stb. stb. Bennünket azonban inkább érdekelnek „az nagy fejér ládában az nyerges házban“ levő könyvei, melyek között több értékos *tő téneti* munkára akadunk; így pl. Thúróczi krónikájára, továbbá: „Öreg Rákóczy György fejedelem Ferdinandus Tertiusal, az mint megbeszélették, arról való diplomákról írt könyv.“ Azonfölül Magyar Bonfinius, Liber exequialium ceremoniarium Susannae Károlyi principissae, a mely kézirat volt; úgyszintén kézirat volt

¹ Ezt az adatot Bethlen Elek sajátkezü följegyzéséből ismerjük.

„Bethlen Gábor cancelláriája könyve“; — „Mikó Ferencz írta könyv“; továbbá: „Esterházi Miklós öreg Rákóczi Györgynek írott levelei páriája, kinyomatva egy könyvben in quarto“; — „Az öreg gróf Rédei Ferencz temetéséről írt könyv in quarto“; — „Egy írott könyv Szamosközi Mihályé (tévesen István helyett) De rebus Sigismundi Báthory“. Azonfölül Istvánfinak, Révai Péternek, Veres Balásnak etc. művei. A katalogusban adatunk van arra vonatkozólag, hogy Bethlen Elek maga is nagy szeretettel foglalkozott a történelemmel; a katalogusban ugyanis egy helyt a következő czímjelzés van: „In quarto. Egy bekötött könyv, az kiben régi dolgokat íratam, az az titulussa: Liber memorabilium, diversorum rerum et temporum“; de ez a könyv — úgy látszik — elveszett, vagy lappang!

(A keresdi gr. Bethlen-levéltárból.)

Dr. Lukinich Imre.

Deák Ferencz és Vörösmarty kolozsvári látogatásáról szól a következő levél, melyet Fekete Ferencz unitárius kollégiumi tanuló 1845 május 22-ikén írt nővérének Tordára: „Mily dicső ünnepre érkezem Kolozsvárra, mindjárt megmondom. Mihelyt az oskolába érkezem, azt az újságot mondották, hogy Deák Ferencz és Vörösmarty Kolozsvárt vannak. Estve Br. Kemény Samunál voltak vacsorán a piaczi szállásánál s tíz óra után egy roppant néptömeg, nőkből és férfiakból álló, foglalta el az egész piacot, a mikor is 150 fáklya, zene és hangász-kar érkezett oda a Rákóczi indulója mellett. Ezután a hangász-kar egyet énekelt s az ének végeztével hosszú, szép beszédet tartá egy honfi, megemlítvén a haza bajait s felhíván Deák Ferenczet segítségre s orvoslásra. Ezen beszéd folyta alatt Deák Ferencz a sokaság közé, a beszélő közélebe jött s a honfi beszédét elvégezvén, ő kezdé beszélni. Az előbbi beszéd minden czikkjeire felelt és lelkesíté a gyülekezetet a Haza boldogságának elmozdítására, említvén itt, — amint mondá — Vörösmarty barátjának szavait: *Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar!*

Bévégezvén beszédét, nagy éljenzés következett s ezután Vörösmarty is mondott néhány szót, mit viszont éljenzés követett s ezen ének: *Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar!* Az egész ünnepélyt bérekeszté a zene-kar egy magyarral s elozla a nagy néptömeg. Ily nevezetes újságot többet nem írhatok s azért nem is írok most többet etc. szerető testvéred: Ferencz“.

(Eredetije Tordán, a levélíró fiának, Fekete Ferencznek birtokában.)

P. D.

„A Barczasági magyar községek története“ cz. alatt egy érdekes és igen tartalmas kis füzet jelent meg *Horger Antal* áll. főreálisk. tanártól Brassón, (különnyomatként a „Tanúlmányok

és javaslatok a hétfalusi és környékbeli csángók helyzetének javítása iránt" cz. munkából.) A Barezaságon tíz faluban lakik magyar nép s ezek közül a tömösi és bodzai szoros között a hegyek alját lakják hét faluban az u. n. csángók. Mikor keletkeztek ezek a magyar falvak: nem tudjuk. 1366-ban szól róluk először oklevél. Horger kimutatja, hogy minden esetre a szászok beköltözése után telepedtek oda, miután a szászok már birtokukba vették az összes művelhető földet. A barezasági tíz magyar falu Törcsvár várához tartozott s ennek elzálogosításával (1498) került Brassó fenhatósága alá, a mivel a barezasági csángó és székely falvak elnyomatása és szomorú sorsa a terhes adóztatással megkezdődött, a mit az író adatokkal igazol és jellemez. (A székely nyelvjárásokkal foglalkozó kiváló nyelvésznek szíves ígéretét bírjuk, hogy a csángók eredetéről és a székelyek nyelvvesportjairól szóló tanulmányait az „Erdélyi Múzeum“-ban fogja közzétenni.)

A szolnok-dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és etnographiai társulat harmadik *évkönyve*. A választmány megbízásából szerkeszti dr. *Horváth Árpád*. Dés, 1902. 8° 68 l. (Egy térkép melléklettel.) Az évkönyvben csak két történelmi tárgyú közlemény van; az egyik *Ornstein József* jelentése a Szamosújvár melletti római castellum keleti oldalának ásatásáról, beszámolva ebben az ott talált leletekről is; a másik *Orosz Endre* czikke: I. pótlék a „Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertoriumához, melyben a társulat I. (de nem I-ső!) évkönyvében közzétett repertorium anyagának különböző leletekkel bővült folytatását adja; mintegy 50 lelőhelyről ad számot. Kiválóan érdekesek *Sófaly Károly* és *Illés István* nyelvészeti közlései; az előbbi „Adalékok a magyar-décei nyelvjáráshoz“ czímen azt fejtegeti, hogy a décesiek ősrégi székelyek, kik előbb települt lakosok, mint a nagy székelység Háromszék, Udvarhelyszék stb. területén; ennek bizonyítékát ő a hangtani egyezésben látja; Sófaly értekezése végén szójegyzéket közöl, mely a nyelvészeknek kétségkívül megkönnyíti a munkát. *Illés István* a Szolnok-Dobokamegyei nyelvjárásokat vizsgálja; a megye magyarságának nyelve a királyhágóntúli terület maros-szamosközi nyelvjárásához tartozik, Dés és környékének kivételével, mert ez utóbbi a felső-tiszai nyelvjárás sajátosságait mutatja. Illés a nyelvjárások közt levő eltérést vizsgálja.

A históriás énekek művelődéstörténeti vonatkozásai. Irta *Pintér Jenő*. Bpest, Hornyánszky V. 1903. (Művelődéstörténeti értekezések 6. sz.) 8° 48 l. Szerző a XVI. századbéli históriás énekeket művelődéstörténeti szempontból veszi vizsgálat alá s a bennök elszórtan levő művelődéstörténeti adatokból akarja megrajzolni a magyar hadi életnek XVI-ik századi képét; — tulajdonképen csak ilyen értelemben lehet bennük műveltségtörténeti vonatkozásokat keresni, s csak részben használhatók fel forrásokul a magyar tár-

sadalmi életre vonatkozólag. A kép, melyet így nyerünk, mindenestre érdekes és jellemző, mert a históriásének-szerzők minden költői alakítás nélkül, a valóban megtörtént eseményekhez mereven ragaszkodva írtak, s így hitelesek. Közöttük elsősorban Tinódit kell figyelmünkre méltatni, ki a lelkiismeretes újságíró szorgalmával és jólértésültségével írja le kora eseményeit, szerző is főleg reá támaszkodik. Pintérnek jó magyarsággal s szorgalommal megírt dolgozata megérdemli figyelmünket.

Bél Mátyás földrajza. Irta *Dékáni Kálmán*. Marosvásárhelyt. Ev. ref. koll. nyomdája. 1903. 8° 119 l. A XVIII. század nagytudományú és lelkes polyhistorának, kiről Bod Péterrel valóban elmondhatjuk, hogy „nagy ékességére s dícsőségére született volt Magyarországnak“, legbecesebb alkotását a *Notitia Hungariae novae*-t ismerteti Dékáni jelen dolgozatában. Mindenesetre helyeselnünk kell vállalkozását, mert így mindenki előtt ismeretessé lehet a nagyterjedelmű munka tartalma, melynek megalkotása s részben kiadása a nagy szerzőnek annyi nehézségbe ütközött. Bél a *Notitiara* 1733-ban bocsátotta ki az előfizetési felhívást, melyből megtudjuk, hogy művét négy részre osztva 6 kötetben akarta kiadni; ebből három kötet az ország dunáninneni részét fogja tárgyalni, a többi részeket egy-egy kötet; mindegyik kötet 150—200 ívre fog terjedni. Különböző körülmények azonban a mű tervezett félévkenkénti megjelenését megakadályozták, úgy, hogy a IV. kötet csak 1742-ben került ki a sajtó alól; az ötödik kötet sajtó alá rendezésekor Bélt szélhűdés érte, s így többet nem dolgozhatott. Összesen csak tíz megyének, u. m. Pozsony, Turócz, Zólyom, Liptó, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Bars, Nyitra, Hont és Mosony vármegyék leírását bírjuk nyomtatásban; a hátrahagyott kéziratok (összesen 82 ívrétű kötet!) egy darabig az özvegnél voltak, kitől gr. Batthyáni József kalocsai érsek vette meg 1767-ben 1600 forintért. Dékáni jelenleg a nyomtatásban megjelent köteteket ismerteti; nagyon kívánatos volna, hogy Dékáni módot keresne a kéziratok hasonló czélú átvizsgálására s ismertetésére. A kötet esinosen van kiállítva, úgyszintén a nyomdát dícséri a kötethez esatolt térkép (Turóczmegyének a *Notitiában* megjelent térképének faesimileja) is.

Zsoltárfordítás a kodexek korában. Irta *Boros Alán*. Bpest, Stefaneum. 1903. 262 l. Szerző igen fáradságos munkát végzett a jelen alkalommal, midőn azt kutatta, hogy mely kodexek mit és hogyan fordítottak a zsoltárokból; sorra veszi az egyes kodexeket és keresi bennük a zsoltárfordítás nyomát. Hogy ez az áttanulmányozás néha mily csekély eredménnyel jár, arra a szerző maga hoz fel példát; a nagy terjedelmű Ehrenfeld kódexben pl. csak egy zsoltárvers kis részlete van meg (Ps. 50. 17.); viszont más kodexekben a tökéletlen, sőt rossz fordítás miatt nehéz az eredeti zsoltárookra

ismerni. Szerzőnek nehéz munkáját elismeréssel kell fogadnunk mint oly munkát, mely a kodexek forrásaira vonatkozólag, legalább egy tekintetben útbaigazítással szolgálhat.

VII. Gergely egyházipolitikai viszonyai és reformtörekvései. Irta *Barna Leander* Bpest, Buschmann. 1903. 8° 174 l. VII. Gergely egyházipolitikáját és reformtörekvéseit nagyon ellentétes szempontokból ítélték meg; annyi bizonyos is, hogy az ellentétes felfogások mindegyike mellett hozhatók fel érvek, főleg a német császársághoz való viszonyát illetőleg. VII. Gergelyről, kinek szereplése korszakos a világtörténelemben, épen ezért sok kisebb-nagyobb jelentőségű mű látott napvilágot; szerző tehát csaknem minden kérdésnél járt úton haladhatott, de úgy látszik, leginkább *Martens*-nek VII. Gergelyről írt becses művét (Gregor VII. sein Leben u. Wirken. 1—2.) tartotta szem előtt. Szerző egyébiránt a nagy pápa egyházipolitikáját minden keresztény államhoz való viszonyában tárgyalja, így többek közt Magyarországgal is, mely részletben VII. Gergelyről és Szent Lászlóról, s ezzel kapcsolatosan Szt.-István kanonizációjáról is szól.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

A m. év decz. 2. tartott ig. vál. ülésen az egyesület titkára a következő beadványt intézte az ig. választmányhoz:

„Tek. Igazgató Választmány!

Van szerencsém az ig. vál. elé terjeszteni az E. M. E. titkári állásáról való lemondásomat. Az 1898. ápr. 28-án tartott közgyűlésen egyhangúlag választattam az E. M. E. titkárává. Azóta tehetségem szerint igyekeztem a közbizalomnak és hivatalos kötelességemnek megfelelni.

Az utóbbi időben felhalmozódott irodalmi kötelezettségeim sürgetően követelik, hogy a titkári állás tetemes munkát és időt igénylő s legnagyobb-részt administrationalis teendőkből álló s mindinkább növekedő munkakörétől megváljak s így felszabadulandó időmet és esekély erőmet hasznosabban s a tudomány számára gyümölcsözőbb irodalmi munkálkodásra fordítsam.

A miért is kérem, méltóztassék az E. M. E. titkári hivatalától fölmenteni s a jövő 1904.-ik év elejétől helyettesítésről gondoskodni, addig is, míg a jövő közgyűlés az állás végleges betöltéséről gondoskodik.

Megköszönve az ig. vál. irántam eddig tanúsított szíves jóindulatát s Isten áldását kérve az E. M. E. működésére, kiváló tisztelettel vagyok Kolozsvárt, 1903. decz. 2.

A tek. Ig. Választmány aláztatos szolgálja

Dr. Szádeczky Lajos.

A választmány a lemondás elfogadására magát illetékesnek nem tartván, felkérte a titkárt, hogy a hivatalt legalább a közgyűlésig tovább vezesse.